

PREFACI

Aquesta és l'obra de tota una vida. Des de 1922, data de les primeres notes preses amb aquest objecte, no he parat mai de dedicar-m'hi en forma creixent. La meua vida, i la vida de la collectivitat, em van anar obligant a una infinita sèrie de toms i marrades que m'apartaven de la dreta línia d'aquesta obra. Però jo m'hi tornava, i el llibre en certa manera es revenjava, engruixint i amplificant tots dos el tresor d'idees i d'informacions destinades a la meua obra de sempre, en una proporció igual o doble de la que exigien aquests altres treballs que he qualificat de marrades, i perfeccionant els mètodes i elevant el nivell del futur diccionari català. L'obra corria el perill que la seva mateixa massa i rigor em descoratgessin d'encetar-ne la redacció definitiva.

Els meus dos col·laboradors l'han salvada, empenyent-me a emprendre aquesta darrera fase i aportant-hi una ajuda decisiva. Ells firmen amb llurs inicials un cert nombre d'articles, ja en les primeres lletres de l'ordre alfabètic. En Gulsoy ha redactat els seus, passant a Pineda dos mesos cada estiu i, durant els dos darrers anys, ha treballat a Toronto enllestint els articles de la lletra N a base dels materials del diccionari no sense tenir en compte els resultats de les discussions que havíem tingut conjuntament. Les d'En Cahner apareixen menys sovint que les d'En Gulsoy, diferència, però, compensada per aportacions d'altres menes. Tots dos, quan convé o és necessari, enriqueixen el text amb dades noves de la seva investigació personal i fan ben sovint interpretacions i solucions originals. Fins a la fi de la E, l'original és acabat i, a més, tots els materials i les notes etimològiques provisionals de tots els articles, de l'A fins a la Z, són ja complets i estan ordenats. Si, per raons de salut, jo no pogués fer la redacció definitiva de les últimes lletres els meus col·laboradors aprofitaran els materials recollits per mi per a tots els articles i es podran orientar amb les directives que ja hi he deixat escrites al llarg d'aquests cinquanta-set anys. Encara que l'obra és meua en el seu conjunt, la contribució dels meus col·laboradors és també important.

Aquest és un diccionari que complementa en molt els reculls lexicals anteriors; i això, encara més que en mots nous, consisteix en nous significats i en dades de totes classes referents a la vida i ambient de les paraules. Tot essent complementari, però, és tant o més el caràcter crític el que hi apareixerà pertot en primera línia, més encara potser que en el meu primer diccionari castellà. Els aspectes històric i dialectològic sorgiran en aquest, així mateix, amb un lleue particular. En definitiva sempre serà l'etimologia l'objectiu final, la meta que ens proposem d'atènyer, i a les dificultats que oposi l'etimologia estarà proporcionada la quantitat i densitat de cada article.

Però l'obra d'un erudit que ha produït ja tants volums en el terreny de la lingüística i la filologia necessita molta menys presentació i aclariments que la d'altres: gran part d'aquests estan ja donats en les meves publicacions anteriors. I ací em serà lícit de remetre-hi i de donar com a sobreentès bona part del que he deixat explicat en aquelles.

Cal aquí donar algunes explicacions. El nostre principi ha estat d'indicar sempre la font

de les dades que adduïm, de manera que puguin ser sotmeses a control. Hi ha una immensa quantitat de cites de llibres, revistes i monografies particulars; les dates i les localitzacions consten en forma precisa per a cada una de les dades; i entre aquestes la major part han estat recollides expressament per al present llibre, o amb verificació directa. Hem de creure que tothom que el vulgui examinar o estudiar tindrà al seu abast dues obres fonamentals: el diccionari de Fabra i el d'Alcover i Moll (*AlcM*). Quan una dada figuri en una d'aquestes, sovint s'hi ha fet remissió expressa, i algunes vegades —però només per a aquestes dues obres— ens hem permès de prescindir-ne. Si diem, per exemple, que un mot ja va ser usat per B. Metge o per R. Llull, i no precisem el passatge ni la cita, s'esdevindrà quasi sempre que aqueixa cita figura en l'*AlcM* en lloc ben visible, i en tot cas no es fa així més que quan això està en harmonia amb tot el nostre coneixement crític del mot, i el text alludit no suscita dubtes de cap mena. Això no obstant, és incomparablement més freqüent que fem nosaltres mateixos la cita directa, amb una porció generosa de context, i amb indicació exacta del passatge de l'obra o del document.

Escau ací de posar de relleu la importància cabdal que per a la història de la filologia catalana en general, i en particular en l'anàlisi històrica del nostre lèxic, va tenir l'activitat de dos gran savis nostres: Marian Aguiló i Bernat Alart. Les referències a la seva obra lexicogràfica seran contínues, i serà evident que sense ells, i sense la guia de Fabra, una obra com la nostra no hauria pogut néixer. Per sort, l'inventari projectat per Aguiló, i aplegat amb un esforç personal enorme, va ser publicat, amb gran cura i saber, fidelíssimament, per P. Fabra i M. de Montoliu. La del gran arxiver, erudit i filòleg rossellonès encara no ha tingut aquesta sort. En certs aspectes és més monòtona, en alguns altres és enormement més rica encara que la del genial mallorquí, i va estar sotmesa al control d'una ciència cartística, paleogràfica i lingüística de perfecte rigor, que trobaria ben pocs iguals en l'erudició europea del seu temps (1824-1880); em cal proclamar que, com a lexicòleg i dialectòleg, els seus coneixements i el seu mètode eren més avançats que els de la majoria dels seus coetanis de Montpeller-Tolosa i fins que els de París. La cura de les seves transcripcions, el seu instint per desenterrar elements valuosos, són extraordinaris. Tot i inèdita, aquesta massa de documentació resta accessible, copiada i ordenada de puny i lletra d'ell, amb lletra de perspícua lectura. Vaig dedicar bastants mesos a fer-ne copiosos extrets a la biblioteca de Perpinyà, quan la preparació del llibre estava ja molt avançada, i sabia jo prou els punts en què serien útils les seves dades per a la documentació històrica del llibre nostre. Tot això va citat ací amb la sigla *InoLC*, que el qual ens llegeixi veurà reparar-se a cada pas, aportant complements decisius a la informació aplegada per l'obra, també titànica, dels tres balears Aguiló, Moll i Alcover.

A aquestes fonts escrites s'afegeixen ací una infinitat de dades recollides personalment per mi de la boca de la gent de tot el nostre domini lingüístic. Des de la primera joventut m'ha plagut d'enraonar amb gent de sana i directa tradició lingüística que parlín amb lèxic ric, ben nostre i transmès de pares a fills, més que no après dels llibres o dels cenacles literaris —pagesos, muntanyencs i gent de mar, sobretot— i des de llavors en prenia notes, escoltant-los i dialogant, encara més que interrogant-los. El llarg pelegrinatge a què em va induir l'empresa de l'*Onomasticon Cataloniae*, intensificà aquest contacte amb persones de totes les comarques del Principat, dels Pirineus, de les Illes i del País Valencià, en els anys 1930-36 i 1952-1966, si bé en tinc moltes altres encara d'anteriors i posteriors: recollia els noms de lloc en forma exhaustiva, i els de persona detalladament, de la tradició oral, però això em donava la gran avinentesa de fer brotar el mot, la forma, el matís, del vocabulari viu a les comarques, en moments en què l'atenció de l'informador, distreta cap a un objectiu local concret, deixava escapar, amb les més grans garanties d'espontaneïtat, les expressions deslliurades de tot prejudici de finor o forasteria. D'aquesta mena de dades, ben localitzades i calibrables exactament, en disposem en tan gran quantitat que hauria estat enutjós d'especificar cada cop la procedència directa. Una forma laònica a què hem recorregut sistemàticament es limita a dir el nom de la població, acompanyat, dins parèntesis, de l'any en què vaig anotar-ho: p. ex. *Tuixén* (1964), o *Benasc* (1965), vol dir en el nostre diccionari 'paraula o forma recollida per J. Coromines a Tuixén l'any 1964, a Benasc el 1965'. Això estalviarà mots i podrà fornir alhora un mitjà d'apreuar més justament el valor de cada informació.

És clar que les dades de la llengua oral i viva no han estat totes recollides per aquest canal tan directe. Amics que conec a fons i sé que han observat, molt i críticament, el parlar de certes comarques llunyanes, m'han informat sovint per escrit, contestant cartes meves, o trametent-me llistetes d'informes. Mereixen en aquest sentit una menció especial alguns d'ells, i cap tant com Josep Giner i March (aquest amb caràcter tan explícit i variat, tan exemplificat, i tan divers localment, que sovint, en lloc de posar el nom sencer, em limito a acompanyar-ho amb les inicials J.G.M.), amb dades lexicals copiosíssimes, de la rogalia de la capital valenciana i d'Albaida sobretot, però també d'altres poblacions escampades per la zona Alcoi-Marina-Ribera; I. Macabich: Eivissa; Enric Valor: Castalla, Aitana i Horta de València. * Sense l'activa i intelligent ajuda d'Àngel Satué, constant des de 1965, la meitat dels materials usats per a aquesta obra no hauria estat disponible. Cal també que diguem que sense el treball constant i intelligent de Teodor Grau no hauria estat possible la composició tipogràfica del nostre llibre, que presentava tantes dificultats. La col·laboració d'En Joan Sales i Vallès ha estat multiforme en aquesta i altres obres meves, i mai no li podré agrair prou ni la d'abans, ni la que, amb l'autorització del Departament d'Ensenyament i Cultura de la Generalitat, hi ha afegit ara.

En el període de treball intens en l'*Onomasticon Cataloniae*, l'ajuda que vaig rebre per a la recollida i redacció dels materials d'aquella obra era ja utilitzada, al mateix temps, per a aquesta. Ajuda, doncs, que també hem d'agrair aquí. A això contribuïren i han contribuït Rafel Patxot i Jubert, la J. S. Guggenheim Memorial Foundation, la University of Chicago, Omnium Cultural, Joaquim Fons i Pont, i d'altres en proporció menor. Les gestions per obtenir algunes d'aquestes ajudes les dec en gran part al zel dels meus amics Oriol Folch, Joaquim Maluquer i M. Coll i Alentorn. També he d'agrair les facilitats donades per les universitats de Toronto i de Barcelona als meus col·laboradors i, especialment, l'ajuda del Canadian Humanities and Social Sciences Research Council a En Gulsoy.

Aquest diccionari i el *Diccionario Crítico Etimológico de la Lengua Castellana* (DCEC) són obres semblants d'un mateix autor, la segona ampliada ara com a *Diccionario Crítico Etimológico Castellano e Hispánico* (DECH), en col·laboració amb José A. Pascual, on s'ha augmentat molt la part dedicada al gallegoportuguès i als elements romànics del basc. Es pot ben dir que són obres paral·leles, però si algú suposés que són creacions bessones, és clar que s'erraria. Ací els aspectes reservats a la llengua parlada moderna omplen una mesura força més gran, també s'ha estat més generós en les cites de textos pròpiament literaris; allà es pogué comptar amb una aportació prèvia més considerable d'etimòlogues i filòlegs de les generacions anteriors, i menys sovint que ací s'hagué de construir sobre el buit etimològic, car més sovint s'hi pogué triar entre teories prèvies ja poc o molt sostenibles.

L'una obra ha estat d'ajuda molt gran per a l'altra. Hi havia problemes i qüestions en bona part comuns. Des d'allí es va remetre sovint a l'obra present, anunciada ja com a futura; des d'ací també remetem moltes vegades a coses i idees que ja van quedar consignades en aquell llibre (o en la seva ampliació). El nostre tarannà no és de repetidors ni de servidors de rescalfats, sinó d'investigadors d'allò que encara no se sap o no se sabia bé. La tasca era immensa en totes dues obres: quan hi ha elements comuns, fem referència al DCEC (o el DECH), per a tota espècie d'informacions suplementàries que ací no eren essencials, i en particular s'esdevé així en el cas de mots que, tot existint també en la nostra llengua, han tingut en la central hispànica una vida més prolongada o més descabdellada (p. ex. *aborrar*, mot més essencial que el nostre regional *alforrar*), o que en la nostra no tenen més que una representació poc original i genuïna (p. ex. *tropessar* o *estrompassar*, enfront del cast. *tropezar*): en uns d'aquests casos remetem a aquella obra per completar detalls, en d'altres (mots menys importants o poc nostres) podem limitar-nos ací a una concisa remissió.

Convé explicar-se encara un poc sobre la nostra actitud amb els predecessors. A la formació científica i literària del fundador d'aquest llibre van contribuir un nombre molt gran de mestres, i entre ells tingueren una influència excepcional Pere Coromines, Pompeu Fabra i Jakob Jud; altres dos, menys orientats cap a l'estudi especial del lèxic o cap a la investigació del català, Maurice Grammont i R. Menéndez Pidal, tanmateix van contribuir no pas menys a la meua formació de lingüista hispanista i indoeuropeista. Més de pressa faig constar que

en certes coses em van orientar directament i fortament homes com Meyer-Lübke, Antoine Meillet, Joaquim Balcells, Carles Riba, Leo Spitzer, Gerhard Rohlfs, Julius Pokorny; en un terreny especial com l'arabística, no voldria oblidar els noms de Maximiliano Alarcón i Arnald Steiger. A quin d'ells no dec molt? I d'ells alguns també els he contradit sovint.

D'altres m'he pogut servir almenys de les seves grans obres. Sense M. Aguiló i P. Fabra —i no sols per llurs diccionaris— una obra com aquesta hauria estat simplement inconcebible. Sense l'altra empenya que ens donaren Moll i el seu mestre Alcover, fóra incomparablement més incompleta i trontollant la doctrina ací continguda. Potser algú trobarà que sóc sovint sever i implacablement crític posant de relleu errors que veig en les teories etimològiques, en les dades i en les filiacions que s'han donat com a bones en el diccionari Alcover-Moll i en algunes altres obres, en particular aquest repertori ingent i magistral que és el *FEW* de W. von Wartburg. Doncs, si sense aquestes dues obres immenses la nostra hauria estat més flaca, hi ha ingratitude per part nostra, pensarà algú. Tampoc envers aquells mestres estimats que he esmentat abans, no ens abstenim de combatre les seves idees quan veiem avui que no s'hi ha de creure. Els nostres deures de cara al futur han de pesar més que l'apologia del passat. No hi ha progrés en ciència si no és girant-se d'esquena als qui ens han ajudat a pujar. Sense Meyer-Lübke no hauria estat possible el saber més alt, més exacte i més rigorós de Jud, les obres més refinades d'aquest i la vasta obra de Wartburg no haurien estat possibles: també Jud va ser acusat de massa sever i fins cruel amb Meyer-Lübke, però complí amb el seu deure; si l'obra de Wartburg és verament gran i facilita certament la tasca de tota la romanística, la veritat és que està literalment entacada de greus errors. Sense Schuchardt la doctrina vascològica més segura de Mitxelena no hauria vingut: però Mitxelena fa bé d'investir la de Schuchardt sense contemplacions. ¿Hi hauria filologia occitana possible sense la tasca a què es condemnaren un Chabaneau o un Mistral? Però un Appel o un Millardet feren bé de descantellar-la amb pocs miraments. Exhibim clamorosament la nostra admiració envers els generosos repertoris d'Alcover-Moll i del *FEW*, mostrem-los als estranys amb orgull de catalans o de romanistes, però justament per ser dignes d'ells i passar satisfets la torxa a la posteritat, caldrà que assenyalem un per un tots els errors que l'esforç previ d'ells ens ha permès de reconèixer-hi.

I ací acabo, expressant la meva fonda gratitud i la meva fe profunda que Déu ens ajudarà a completar aquest ambiciós esforç.

JOAN COROMINES, 13-XII-1979

* L'aportació d'E. Valor es tornà especialment copiosa pel fet d'haver-me fet arribar una còpia comentada de les molt nombroses i explícites anotacions marginals que tenia fetes fins a 1955 al seu exemplar del diccionari Fabra. Les de Giner i March es distingeixen per haver-se estès durant un període molt prolongat: des de 1934, incessantment. L'eminent físic i venerable amic Eduard Fontserè em deixà treure una còpia completa de les que havia anat fent en el seu exemplar del Diccionari Ortogràfic de Fabra, 1.ª ed., corresponents als anys 1920-1933, i sobretot entorn de 1925: les distingeixo, doncs, posant-hi «EFontserè c. 1925». De l'Alt Aragó m'ha informat durant molts anys el meu eficaç col·laborador i amic Àngel Satué, fill de Bergua: per tant les seves dades es refereixen a la rodalia Fiscal-Broto, també un poc a la Sierra de Guara-Arbe; i a Echo don V. Méndez Coarasa. Altres aportacions de valor considerable i de primera mà provenen de Miquel Arbona (Sóller-Palma), Francisca Camps (Migjorn Gran, Menorca), Fermí Cortés (Sueca), Miquel Duran i Ordinyana (costes mallorquines), Ramon Gil Escuder (Boí), J. Hernández Mora (Maó), Charlotte S. Kniazeh-Maneikis (Xicago), Joan Lluís (Vall d'Assua, Pallars), Josep Mascaró i Passarius (Menorca i Mallorca), Josep Sebastià Pons (Illa de Tet), Pere Ponsich (Perpinyà), Josep Quero Molares (Barcelona), J. Sánchez Cuesta (Benasc), Amadeu Soberanas (Biblioteca de Catalunya), JBXuriguera (Pla de Lleida). I cal un esment especial, pel valor extraordinari de les coses que ens han fornit, dels Moll (pare i filla) a Mallorca, Àngel Sánchez Gosalbo a Castelló de la Plana, i els reverends Antoni Llorens, Manuel Milian i Boix, Julià Pascual i Pagès i Lluís Serdà i Prat, per llurs grosses aportacions des dels arxius de Solsona, Morella, Camprodon i la Seu d'Urgell, respectivament. I ja no cal que testifiqui per quants costats J. M. de Casacuberta va ser i ha estat padri i inspirador d'aquest llibre.